

050ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК
94(497.1)"1941"

COBISS.SR-ID 83567881

Језик рада: Српски
Примљен: 18. 07. 2022.
Прихваћен: 15. 09. 2022.
Тип рада: Оригинални научни рад

Др Татјана Милошевић, научни сарадник
Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

АПРИЛСКИ РАТ НА СТРАНИЦАМА „ВОЈНОИСТОРИЈСКОГ ГЛАСНИКА”

АПСТРАКТ: Чланак се заснива на истраживању радова објављених током протеклих седамдесет година на страницама часописа Војноисторијски гласник посвећених Априлском рату. Истовремено се бави њиховом анализом ради разоткривања и расветљавања повода и узрока који су довели до краха и капитулације војске Краљевине Југославије у овом краткотрајном рату, као и његовим рефлексима на стање у друштву и земљи.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Априлски рат, бомбардовање, војска, Немци, разарање, Београд, окупација, заробљеници, дефетизам

Војноисторијски институт (ВИИ) формиран је далеке 1876. године као Историјско одељење Главног Ђенералштаба и као такав постојао је све до војничког слома Краљевине Југославије у Априлском рату 1941. године. Обновљен је 1945. године под називом Одељење историјско и за ратне опите, да би под именом Војноисторијски институт почео да функционише од 1949. године у оквиру Главне политичке управе.¹

Кроз целокупни период постојања у социјалистичкој Југославији Војноисторијски институт се са својим делатницима, борио да глав-

¹ Димитар Тасић и Миљан Милкић, *Преглед садржаја Војноисторијског гласника 1950–2010* (Београд: Институт за стратегијска истраживања, 2011), 5-6.

на детерминанта у његовом раду буде научност. Међутим, од свог оснивања Институт је више служио као политичко-пропагандна установа са мало научног кадра (углавном официрског) чији је задатак био да се бави темама из Другог светског рата. Условно речено, тадашњи „историчари” запослени у ВИИ претежно су били официри који су имали привилегован статус у односу на остале колеге с обзиром на то да им је документација која се налазила у фондовима Института омогућавала монопол над знањем. Међутим, због недостатка стручних кадрова, у Институт су временом почели да долазе стручњаци са цивилних факултета. Надзор над њиховим радом био је поверен тзв. војностручним саветодавцима који су имали задатак да контролишу и усмеравају њихов рад, као и научни рад Института. Крајем педесетих година Институт доживљава видну трансформацију у програмској оријентацији, структури и попуњености кадровима. Све више пажње и простора почиње да посвећује истраживачком и научном раду. Долази до утицаја школованог кадра из грађанства и све присутније свести да посао историчара не може вршити нико други осим њих самих. У складу с тим долази да подицања квалитета стручног и научног рада Института, и све доминантније превладава гледиште да фондови Војног архива треба да буду доступни и историчарима изван Института.²

Током 1950. године на Савету Института је постигнут договор о покретању стручног институтског гласила – часописа *Војноисторијски гласник* (ВИГ). Његов превасходни задатак био је да се бави објављивањем радова који се односе на расветљавање догађаја из Народноослободилачког рата и револуције, критичко оцењивање и вредновање литературе о НОБ-у, као и проучавање ратне прошлости југословенских народа.³ Управо зато је у првим послератним годинама највише чланака било посвећено лику и делу Јосипа Броза Тита, затим историји Савеза комуниста Југославије (СКЈ), Народноослободилачком рату (НОР), партијским организацијама у Народноослободилачкој војсци Југославије (НОВЈ), Априлском рату, подели Југославије, колаборационистичким и квислиншким снагама, као и

² Љубодраг Димић и Ђорђе Станковић, *Историографија под надзором. Прилози историји историографије I* (Београд: Службени лист СРЈ, 1996), 266-278. Татјана Милошевић, „Геноцид Независне Државе Хрватске над српским народом у истраживањима Војноисторијског института”, у: *Други светски рат – 75 година касније*, уредник Далибор Денда, Бојан Димитријевић, Димитар Тасић, (Београд: Институт за стратегијска истраживања, Институт за новију историју Србије, Институт за савремену историју Србије, Универзитет у Бањој Луци, 2021), 365-383.

³ Д. Тасић и М. Милкић, *Преглед садржаја...*, 3-6. Димитар Тасић, *Преглед садржаја Војноисторијског гласника 1981-2000* (Београд: Војна штампарија, 2003), 3-4.

свакодневном животу у граду и селу у окупираној Југославији, док је мање пажње било фокусирано на теме општег и међународног карактера.⁴

С обзиром на важност и значај Априлског рата, као друштвеног феномена историје Другог светског рата, започело је његово проучавање и систематично истраживање у југословенској војној историографији кроз репрезентативни научни часопис *Војноисторијски гласник*. Важни доприноси и помаци у његовом расветљавању омогућени су управо студиозном анализом публикованих чланака захваљујући чијим резултатима се дошло до дескрипције и експликације фактора који су утицали на капитулацију југословенске владе, слом војске Краљевине Југославије и поделу земље на окупационе зоне. О Априлском рату је током протеклих седамдесет година на страницама ВИГ-а публиковано нешто више од 20 чланака, један научни есеј и два приказа. Више од половине радова настало је и објављено у периоду између педесетих и деведесетих година. Углавном су то били радови посвећени учешћу разних одреда, јединица и дивизија у Априлском рату (Јадранска, Савска, Зетска, Тимочка дивизија, тенковским јединицама, Првом ваздухопловном-бардерском пуку, јединицама V армије Краљевине Југославије, Комском и Скадарском одреду, док је мањи број чланака био посвећен партијским припремама за одбрану земље, окупацији и деоби Југославије, извештајима дипломата разних земаља о збивањима у Југославији и заробљавању војника Краљевине Југославије).⁵

Међутим, реконструисање историје Априлског рата било је отежано управо због недостатка извора првог реда (првенствено југословенских докумената) који су настали у самом рату, те је стога увек био потребан велики опрез и критички осврт приликом коришћења извора другог реда, односно сећања учесника рата. Аутори првих радова, објављених непосредно након завршетка Другог светског рата, управо су били официри,⁶ директни учесници рата, од којих је већи део био запослен у својству војних историчара у Војноисторијском институту. С обзиром на то да су ти радови писани на основу сећања,

⁴ Д. Тасић, М. Милкић, *Преглед садржаја...*, 3-6. Д. Тасић, *Преглед садржаја ...*, 3-4.

⁵ *Исто*, 125.

⁶ Генерал Светомир Поповић (учешће *Скадарског одреда* и *Зетске дивизије у Априлском рату*), генерал-мајор Обрад Егић (*Јадранска дивизија у Априлском рату*), потпуковник Андрија Божовић (*Комски одред у Априлском рату*), потпуковник Димитрије Думитров (*Борбена дејства Првог ваздухопловног бомбардерског пука у Априлском рату*), пуковник Раде Кнежевић (*Учесће 20. пешадијског пука Тимочке дивизије у Априлском рату*), капетан бојног брода Анђелко Калпић (*Потапање бродова у Климну и заљеву Солине на отоку Крку травња 1941. године*).

белешки или ратних дневника, постоји вероватноћа да су описи појединих догађаја могли бити нетачни услед коришћења непотпуне и штуре историографске грађе и идеолошке индоктринације часописа. Управо је прави егземплар оваквог стања био први чланак објављен 1951. године, посвећен Априлском рату под насловом: „*О операцијама у Југославији априла 1941. године*“, аутора генерала-лајтнанта Милана Зеленике, у којем је била изложена реконструкција општег прегледа војних операција током Априлског рата.⁷

Готово исти проблем је био присутан и у осталим чланцима публикованим током педесетих година, попут чланка „*Комски одред у рату априла 1941. године*“, аутора потпуковника Андрије Божовића. Важно је нагласити да је тај чланак настао на основу белешки и сећања аутора као непосредног учесника рата у својству ађутанта у Штабу Комског одреда. Божовић је настојао да детаљно опише формирање и намену овог одреда чији је задатак био пробијање кроз Проклетије и остваривање садејства са Косовском дивизијом ради анулирања дејства италијанских трупа на простору Албаније. Иако је детаљно анализирано кретање и повремено успешно ангажовање овог одреда током ратних операција, ипак се дошло до закључка да су његови спорадични успеси били осуђени на неуспех због издаје највиших државних органа током првих година рата.⁸

О учешћу и операцијама Зетске дивизије 1941. године на правцу Подгорица–Скадар више је писао генерал у пензији Светомир Поповић у чланку „*Операције Скадарског одреда и леве колоне Зетске дивизије априла 1941. године*“. Услед недостатка архивске грађе и овај чланак је настао на основу извора другог реда, односно сећања аутора – учесника рата, у виду ратног дневника. На самом почетку рада аутор је истакао борбене операције наведених јединица као једина ретка и светла постигнућа војске Краљевине Југославије остварена током Априлског рата. Према његовим тврђењима, упркос поразу који су ове јединице доживеле услед лоше техничке опремљености, недостатка авијације, недовољног броја противоклопних оруђа, застарелог наоружања, превазиђене тактике и изузетно лошег снабдевања трупа животним потребама, ипак су успеле да искажу беспрекорну храброст и пожртвованост у време надирућег дефетизма и као такве постану „сјајан симбол борбености и патриотизма.“⁹

⁷ Милан Зеленика, „О операцијама у Југославији априла 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1951), 198–227.

⁸ Андрија Божовић, „Комски одред у рату априла 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1954), 85–92.

⁹ Светомир Поповић, „Операције Скадарског одреда и леве колоне Зетске дивизије априла 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1955), 88–113.

Опусу радова објављених у овом периоду може се додати и рад потпуковника Димитрија Думитрова под називом *„Борбена дејства Првог ваздухопловног бомбардерског пука бивше Југословенске војске у априлу 1941. године“* који се бави анализом и разматрањем борбених дејстава истоименог пука. Упркос неравноправном односу снага и великим предностима којима је располагала непријатељска авијација током рата, а које су се огледале у познавању начела савремене тактике и практичне обучености у гађању и бомбардовању, а посебно у ноћној навигацији, аутор није пропустио прилику да укаже на изузетне квалитете ове борбене јединице, првенствено њену способност и обученост. Он инсистира на ставу да су, и поред бројних техничких слабости и других грешака за које је искључиво била одговорна југословенска Команда ваздухопловства, припадници поменутог пука остали на висини задатка упркос великим губицима.¹⁰

Током наредне деценије наставило се са праксом писања радова посвећених Априлском рату заснованих на коришћењу извора другог реда. Тимочком дивизијом и њеним учешћем у Априлском рату 1941. године бавили су се пуковник Раде Кнежевић у раду *„Двадесети пешадијски пук Тимочке дивизије у Априлском рату 1941.“* године и Милош Жикић у чланку под називом *„Тимочка дивизија у Априлском рату 1941. године“*. Важно је нагласити да је пуковник Кнежевић свој чланак писао на основу сећања и дневника који је водио као учесник краткотрајног Априлског рата, за разлику од Жикића који је свој чланак базирао на научно утемељеним опсежним истраживањима архивске грађе Војног архива. Међутим, оба аутора имала су идентичан циљ: покушали су да на основу сећања, односно коришћења релевантне архивске документације укажу на важност, значај и улогу ове јединице која је у Априлском рату имала задатак да, у складу са Ратним планом „Р-41“, брани гранични фронт од превоја Св. Никола (искључно) до с. Вражогрнца (искључно) у дужини 36–40 км ради затварања два најважнија правца који су од бугарске границе водили ка долини Мораве. Међутим, немачким пробојем код Пирота, 8. априла, уследило је напуштање граничног фронта и поседање нових положаја. За разлику од повлачења војске Краљевине Југославије, које је, услед лоших временских прилика, вршено споро и у великом нeredу, немачке јединице кретале су се брзо и ефикасно захваљујући моторизацији, при чему су били заузети неки већи градови попут Ниша. Упркос неким значајним почетним успесима и

¹⁰ Димитрије Думитров, „Борбена дејства првог ваздухопловног бомбардерског пука бивше Југословенске војске у априлу 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1956), 82-92. Пред рат пук је имао 23 борбена авиона „бристол-бленхајм“. Током извршавања задатака у Априлском рату девет авиона је уништено, док су преосталих 14 уништили непријатељски авиони. Погинуло је 11 пилота.

ова дивизија је, попут осталих, доживела трагичну судбину да буде избачена из строја и уништена. Велики број њених официра, подофицира и војника завршио је у ропству. У закључним опсервацијама је констатовано да су, и поред тешког положаја у којем су се налазиле и неминовног пораза, јединице Тимочке дивизије ипак успеле Немцима нанети осетне губитке, чиме су оствариле извешан допринос у тада већ негативном билансу војске Краљевине Југославије у Априлском рату.¹¹

Током 1964. године се на страницама ВИГ-а, поред публикованих радова, појавио и први приказ књиге посвећене Априлском рату. Реч је о делу Велимира Терзића, под насловом „*Југославија у Априлском рату 1941. године*“. Приказ је потекао из ауторског пера потпуковника Мирослава Степанчића. Према његовим речима, Терзићева књига је требало да послужи као нека врста увода за период који је претходио Народноослободилачком рату и револуцији. Била је намењена попуњавању постојећих празнина у новијој југословенској историографији. Уједно је требало да представља и документован приказ југословенске националне катастрофе.¹²

Исте године и научни рад пешадијског потпуковника Војина Поповића, под називом „*Империјалистички планови држава Тројног пакта према Југославији у Априлском рату 1941. године*“, налази своје место у часопису. Поповић је, користећи архивска докумената Тајног архива грофа Ђана, немачку спољнополитичку документацију, архивску грађу Војног архива и адекватну литературу, настојао да укаже на главне циљеве немачке владе као одлучујућег арбитра у подели Југославије који су подразумевали осигурање немачких економских интереса на уштрб савезника из Тројног пакта. Аутор је овим чланком апострофирао улогу Немачке као најугицајнијег и стварног господара читаве територије раскомадане Југославије, чија је доминација трајала све до устанка њених народа који ће Југославију претворити у посебно ратиште Другог светског рата.¹³

У једном од малобројних радова који се односе на припреме, устанак, борбе и развој ратних операција у Словенији, под називом „*Припреме комунистичке партије Словеније за одбрану земље и добровољци у Априлском рату 1941. године*“, Мирослава Луштека управо се описују, анализирају мере и акције КП Словеније у покушају одбране

¹¹ Раде Кнежевић, „Двадесети пешадијски пук Тимочке дивизије у Априлском рату 1941“, *Војноисторијски гласник*, бр. 3 (1960), 56-61, Милош Жикић, „Тимочка дивизија у Априлском рату 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2016), 145-165.

¹² Мирослав Степанчић: Велимир Терзић, *Југославија у Априлском рату 1941. године*, (Титоград: Графички завод, 1963), *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (1964), 99-103.

¹³ Војин Поповић, „Империјалистички планови држава Тројног пакта према Југославији у Априлском рату 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 3 (1964), 57-67.

Југославије од фашистичке агресије. Аутор указује на чињеницу да је КП Словеније била основана још 1937. године са задатком да ради на обједињавању свих демократских и антифашистичких снага у Словенији у јединствени фронт. Истовремено покушава да укаже на све супротности које су постојале у словеначком друштву и погубно утицале на исход самог рата. С једне стране, анализира комунистички покрет као „подупирач” народа у одбрани његове независности од империјалиста коме, с друге стране, супротставља надмоћ пете колоне присутне у штабовима и на командним местима. Поред петоклонашког елемента, Луштек настоји да скрене пажњу и на неке друге факторе који су довели до неуспеха КП Словеније у одбрани земље током Априлског рата. Као посебно велики проблем истиче неслагања највиших војних кругова старе Југославије са добровољачким акцијама у Словенији, као и неорганизованост дела омладине који је некада припадао грађанским политичким партијама.¹⁴

Исте године је на страницама часописа освануо и приказ *Зборника докумената о Априлском рату 1941.* године, аутора Витомира Грпца. Тим приказом Грбац је настојао да укаже да су објављена документа првенствено требало да буду од користи научним радницима који се баве изучавањем новије историје народа Југославије, а посебно међународним положајем и унутрашњим стањем земље пред Други светски рат ради лакшег тумачења и разумевања Априлског рата. Такође, наводи да је приликом публиковања Зборника углавном била коришћена архивска грађа ван Војноисторијског института. Документа у њему су сређена хронолошки, док је тематски регистар концентрисан на три групе проблема: спољну политику, унутрашње прилике и војску Краљевине Југославије. Збирка обухвата временски период од марта 1938. до децембра 1940. године и садржи укупно 335 докумената. Аутор приказа посебно наглашава чињеницу да је намера издавача (ВИИ) била публиковање искључиво одабраних докумената која су се односила на стање војске Краљевине Југославије, социјалне и политичке прилике у земљи, међународни положај земље и спољну политику њене владе, борбе и ставове КПЈ. Међутим, без обзира на бројност докумената аутор закључује да Зборник ипак није био у могућности да пружи одговоре на сва питања о узроцима априлског слома Краљевине Југославије, јер су корени тог слома лежали у историјским догађајима који су се одиграли знатно раније.¹⁵

¹⁴ Miroslav Luštek, „Pripreme komunističke partije Slovenije za odbranu zemlje i dobrovoljci u Aprilskom ratu 1941. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1967), 39-54.

¹⁵ Vitomir Grbac (prikaz), „Aprilski rat 1941. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1970), 322-326.

У чланку под називом „Окупација Босанске крајине у рату априла 1941. године”, аутор Славко Одић се бави описом и анализом Априлског рата на просторима Краљевине Југославије, са тежиштем на борбе и окупацију Босанске крајине. Опис догађаја и развоја операција ограничава на правац наступања немачких трупа преко Загреба и Карловца према Босанској крајини, односно Сарајеву. Аутор истовремено образлаже узроке који су довели до брзог пада и предаје Крајине током краткотрајног рата под немачку власт. Као разлоге пораза наводи закаснелу мобилизацију и концентрацију југословенске војске, осипање и расуло у јединицама, лоше морално-политичко стање, издајство и неспремност дела командног састава за борбу, немачку подривачку и пропагандну делатност, активност пете колоне, као и местимичне побуне. У завршним разматрањима аутор указује на неминовност окупације и поделу Босанске крајине на немачку и италијанску окупациону зону.¹⁶

Учешћем Јадранске дивизије у Априлском рату, на основу грађе Војног архива и релевантне литературе, бавио се генерал-мајор у пензији Обрад Егић у чланку „Јадранске дивизије у рату априла 1941. године”. Истичући улогу Јадранске дивизије у Априлском рату 1941. године, чији је задатак био заузимање Задра од добро утврђених италијанских снага, Егић је настојао да изнесе и анализира разлоге оклевања у извођењу напада војске Краљевине Југославије на Задар. Приписао их је непопуњености Јадранске дивизије људством и материјалним средствима. Узроке прихватања безусловне капитулације и предаје непријатељу објаснио је потпуним раздором унутар ове дивизије изазваним деловањем петоколонашких елемената.¹⁷

Међутим, у односу на непосредни послератни период, часопис временом доживљава многе измене везане за концепцију, садржај и учесталост излагања. Почетком осамдесетих година долази до попуштања идеолошких и партијских стега, што резултира његовим научним и стручним ослобађањем. Затим следе промене у његовом тематском садржају и долази до пораста броја аутора из цивилних структура. Уз то, научни радници са цивилних факултета и института постају чланови редакције часописа. На страницама часописа све су присутнији радови професора Београдског универзитета, афирмисаних историчара, попут професора др Ђорђа Станковића и др Милета Бјелајца, који доприносе подизању његовог угледа и реј-

¹⁶ Slavko Odić, „Okupacija Bosanske krajine u aprilu 1941. godine”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3 (1970), 199-217.

¹⁷ Obrad Egić, „Jadranska divizija u ratu aprila 1941”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3 (1970), 219-240.

тинга у научном свету. Међу њима посебно место заузимају радови посвећени Априлском рату који, за разлику од претходног периода када је часопис био политички и идеолошки ангажован, постају истраживачки и научно утемељени захваљујући коришћењу извора првог реда, односно необјављене архивске грађе (докумената) како домаћих тако и страних архива попут: Војног архива, Националног архива Вашингтон, Архива спољне политике Руске Федерације, немачке спољнополитичке документације, итд.¹⁸

У складу са наведеним иновацијама појављује се чланак капетана бојног брода Анђелка Калпића *„Потапање бродова у Климну и заливу Солине на отоку Крку травња 1941. године”* који се бави анализом патриотског духа морнара и помораца из залива Солине на острву Крку и њиховим отпором квислиншким снагама и италијанским јединицама. Расветљавање наведених догађаја у раду било је омогућено захваљујући коришћењу адекватних архивских докумената, као и изјава преживелих учесника рата. Калпић је покушао да укаже да је, упркос постојећем дефетизму, петоколонаштву и издаји којима су биле захваћене јединице војске Краљевине Југославије, било и примера пружања отпора окупатору. Типичан пример је представљало потапање бродова у заливу Солине како не би доспели у руке непријатеља. Аутор закључује да су управо догађаји у Климну били еклатантан пример добре припреме и организације путем којих се могао пружити отпор непријатељу и постићи изванредан успех упркос издаји буржоаских владајућих кругова и руководиоца тадашње војске.¹⁹

Почетком деведесетих година редакција ВИГ-а уводи у праксу објављивање тематских бројева часописа. У складу с тим, у јубиларном броју за 1991. годину, посвећеном педесетогодишњици од почетка рата на просторима Југославије, највећи део публикованих чланака управо бива посвећен Априлском рату. Међу њима посебну пажњу завређује чланак под називом *„Ваздухопловство у Априлском рату 1941.”*, аутора генерала потпуковника авијације у пензији Војислава Микића, који је настојао да, користећи расположиву архивску грађу и литературу, систематично по данима анализира интензивна дејства немачке авијације током дванаестодневног рата. Захваљујући подацима до којих је дошао, аутор је покушао да

¹⁸ Дмитар Тасић и Миљан Милкић, *Преглед садржаја...* 4-6. Татјана Милошевић, „Први светски рат на страницама Војноисторијског гласника”, у: *Први светски рат – Србија, Балкан и Велике силе*, уредник Миљан Милкић и Срђан Рудић (Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, 2015), 58.

¹⁹ Anđelko Kalpić, „Potapanje brodova u Klimnu i zaljevu Soline na otoku Krku travnja 1941. godine”, *Vojnistorijski glasnik*, br. 3 (1983), 193-203.

утиче на смањење извесних недоумица и спекулација присутних у стручној јавности и литератури везаних за број употребљених немачких снага приликом бомбардовања Београда 1941. године²⁰. У истом јубиларном броју публикован је и рад тада магистра Милета Бјелајца „Савска дивизија у Априлском рату 1941. године“. Према наводима аутора чланак је настао захваљујући проналаску једног до тада некоришћеног корпуса архивске грађе (лична заоставштина генерала Аугуста Марића, команданта Савске дивизије²¹) који је послужио као основа за реконструкцију учешћа наведене дивизије у Априлском рату. Чланак је, за разлику од већине до тада објављених радова, настао на основу извора првог реда са намером да се надограде постојећа научна сазнања о официрском кору. Аутор је, користећи необјављену архивску грађу, настојао да изнесе до тада непознате историографске чињенице и да на основу њих пружи нова сазнања о ангажовању ове дивизије. Истовремено се бавио и анализом и тумачењима разлога који су довели до њеног потпуног неуспеха и краха током ратних дејстава.²²

У наведеном броју за 1991. нашао се и рад др Слободана Д. Милошевића, „Заробљавање војника Краљевине Југославије у Априлском рату 1941. године“. Предмет Милошевићевог интересовања било је стање и ситуација у војсци Краљевине Југославије током Априлског рата. Фокусирајући се на југословенску војску која се налазила у општем расулу, аутор је покушао да скрене пажњу на огромне успехе немачких јединица којима је пошло за руком да током овог краткотрајног рата заробе велики број југословенских генерала, официра и војника.

²⁰ Vojislav Mikić, „Vazduhoplovstvo u Aprilskom ratu 1941“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 85-123.

Микић износи да су се једини сачувани подаци о бомбардовању Београда налазили у ратном дневнику 3. групе 51. бомбардерског гешвадера из којег се јасно види да је та јединица извршила укупно 148 авио-полетања са 428 сати летења и бацила укупно 153 тоне бомби. С тим у вези, нагласио је да постоје одређене спекулације неких немачких аутора који су настојали да тај број осетно смање. Истовремено, аутор је покушао да укаже на бројчану надмоћност немачке авијације која је располагала са 2 373 авиона у односу на 487 које су поседовале југословенске снаге. Захваљујући Микићевом чланку, сазнајемо да је у периоду од 6. до 12. априла Београд био нападнут са око 600 бомбардера и штука које је штитило 320 ловаца.

²¹ Mile Bjelajac, „Savska divizija u Aprilskom ratu 1941. godine“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 125-158. Генерал Аугуст Марић је био командант Савске дивизије до 17. априла када је прешао у војску НДХ (домбране). По завршетку рата био је само кратко испитиван, али никад ухапшен, иако је, према писању штампе и извештајима Комисије за утврђивање ратних злочина, био окарактерисан као издајник који је употребио своју дивизију за осигурање уласка Немаца у Загреб.

²² M. Bjelajac, „Savska divizija u Aprilskom ratu 1941. godine“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 125-158.

Он износи податке о оснивању великог броја логора за смештај заробљеника, од којих су се неки налазили на територији Србије (у Београду, Крагујевцу и Нишу), али и у различитим окупационим зонама чланица сила Осовине. Милошевић указује на чињеницу да је од половине 1941. године било започето транспортовање заробљеника са простора Србије у немачке логоре.²³ Он описује и анализира функционисање тих логора, као и услове живота и рада заробљеника у њима. У фокусу његове анализе били су најпознатији логори на територији италијанских окупационих власти: попут логора код Ријеке, затим сабирни логор код Скадра у Албанији, логор „Ђи“ код Драча и сабирни логор „Ђермини“ код Бурелија.²⁴

Своје место на страницама овог посебног броја нашао је и чланак Живомира Симовића, уредника Радио Београда, под насловом: *„Радио-Београд на размеђу мира и рата“*, иначе тематски потпуно различит од већине до тада објављених радова. Већ сам наслов сугерише да је предмет његове анализе био рад програмске станице Радио Београд, њених стваралаца и организатора у смутним временима југословенског приступања Тројном пакту. Аутор је заснивао чланак на изворима другог реда, користећи сећања (мемоаре, дневнике) сведока априлског бомбардовања 1941. године и периодичку. Симовић је настојао да укаже на важност, значај и улогу процвата медија у Краљевини Југославији, а посебно Радио Београда уочи окупације Југославије. Радио Београд је представио као „дежурно ухо“, чији је задатак био да преко антена хвата и преноси пулсирање друштва у целини. По њему је ова радио-станција представљала неку врсту светионика и оријентира народу Југославије у тешким временима предвечерја Другог светског рата. Симовић закључује да је, упркос свим недаћама са којима се сусретао током Другог светског рата, Радио Београд успео да опстане, развије се и данас досегне сам врх европске радиофоније.²⁵

²³ Према Хитлеровој изјави, 4. маја 1941. године, било је заробљено укупно 6.298 официра и 337.864 подофицира и војника, што је укупно износило 344.162 заробљеника.

²⁴ Slobodan D. Milošević, „Zarobljavanje vojnika Kraljevine Jugoslavije u Aprilskom ratu 1941. godine“, *Vojnoistorijski glasnik* br. 1 (1991), 159-189. У логорима су заробљеници били разврставани према националној припадности. У логору крај Ријеке налазило се око 700 заробљеника (Срба, Словенаца и Хрвата), у сабирном логору код Скадра у Албанији око 4000 југословенских ратних заробљеника (Срба, Хрвата и Црногораца), у логору Ђи код Драча око 3500 заробљеника (Срба, Црногораца и Хрвата), а у логору Ђермини код Бурелија око 800 заробљеника (углавном Срба и Црногораца резервиста са Косова и Метохије). Временом су војници хрватске националности sukcesивно пуштани кућама.

²⁵ Živimir Simović, „Radio-Beograd na razmeđu mira i rata“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 191-223.

Почетком деведесетих година, због распада СФРЈ који је уследио и страха од могућег понављања историје, часопис даје предност радовима посвећеним геноциду над српским становништвом.²⁶ Чланци који третирају проблематику Априлског рата полако почињу да губе примат. Последњи чланак који се током деведесетих година односио на Априлски рат објављен је 1995. године. Реч је о раду „*Деоба Југословенског простора 1941. сукоб и компромис*”, аутора магистра Драгана Ненеџића, који је настојао да, на основу архивске грађе Војног архива и релевантне литературе, анализира ситуацију у Југославији након слома у Априлском рату. Он је дошао до закључка да је разбијање Југославије и подела њених територија између сила Осовине била извршена грубо, без икаквих обзира према етничким особеностима и историјском наслеђу њених народа, а посебно српског.²⁷ Као водећа сила Осовине, Немачка је одредила генералне смернице за деобу Југославије и политичко уобличавање са циљем да несметано експлоатише њене изворе и сировине и тиме задовољи сопствене војне и привредне интересе, при чему је занемарила сличне намере осталих чланица Тројног пакта, посебно Италије. Аутор констатује да су због постојања неприродних граница међу зонама утицаја биле створене вештачки заокружене целине, међусобно политички и економски изоловане, а самим тим и неспособне за било какве облике самосталног политичког или економског организовања.²⁸

Повратак темама везаним за Априлски рат уследио је у првој деценији 21. века, да би током друге ескалирао. Међу објављеним радовима посебно се издваја научни есеј „*Право на памћење – немачко убијање Београда*” професора београдског универзитета др Ђорђа Станковића. У наведеном есеју, објављеном 2008. године, аутор је покушао да што верније дочара слику страдања Београда током бомбардовања 1941. године, користећи сведочанства званичних ратних извештача, непосредних учесника бомбардовања, очевидаца, обавештајца, дипломатских представника у Београду, разних страних агенција и новинарских извештаја. Негујући културу сећања презентовао је слику страдања Београда и људску трагедију, оценивши је злочинем европских размера. Притом је изнео застрашујуће податке

²⁶ Dragan Nenezić, „Vojnoistorijski glasnik 1950–2000”, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1-3 (2000), 19-26.

²⁷ Драган Ненеџић, „Деоба Југословенског простора 1941. сукоб и компромис”, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (1995), 71-72. У „Директиви 25” Хитлер је „савезницима” обећао да ће добити делове територије Краљевине Југославије, и то: Италији – далматинску обалу и Црну Гору, Мађарској – Банат, Бугарској – Македонију, Трећем рајху би припали северни делови Словеније: Штајерска и Коруска, у Старој Србији била би немачка војна управа, а Хрватска би била самостална држава.

²⁸ Д. Ненеџић, „Деоба Југословенског простора 1941. ...”, 71-83.

о страдалом становништву чији број до данас није тачно утврђен, као и о материјалним разарањима, срушеним зградама, објектима, масовним пљачкама, и свим другим страхотама које су се дешавале на улицама разореног града. Аутор закључује да убијање Београда није било само проста војна операција са бројним људским жртвама већ вандалски чин нацистичке Немачке који је имао карактер колективног убиства једног града и његових становника.²⁹

Међу новијим радовима објављеним током протекле деценије нарочито се истиче чланак пуковника др Далибора Денде који се једини бави анализом учешћа „Југословенских тенкиста у Априлском рату”.³⁰ Аутор је настојао да на основу необјављене архивске грађе Војног архива, објављених извора и постојеће литературе реконструише борбени пут ових јединица у том краткотрајном рату. Указао је на чињеницу да се њихово дејство у Априлском рату није ни у чему разликовало од држања целокупне југословенске војске која је била захваћена дефетизмом, деловањем пете колоне и неспремношћу на борбу са савременим ратним средствима, што је имало за последицу спорадични и краткотрајни отпор немачким снагама. У закључним разматрањима аутор наводи да су у случају Југославије на страни Вермахта били, поред тактике и увежбаности трупа, и бројност и квалитет технике.³¹

Пуковник Денда се бавио и реконструкцијом учешћа јединица југословенске тешке артиљерије (111. југословенског тешког артиљеријског пука, 113. југословенског пука тешке артиљерије, 114. и 115. југословенског тешког артиљеријског пука) у Априлском рату у чланку под насловом „Моторизација тешке артиљерије у војсци Краљевине СХС /Југославије (1918–1941)”. Аутор се, користећи грађу Војног архива, објављене изоре и литературу, бавио прегледом развоја тешке моторизоване артиљерије у Војсци Краљевине СХС /Југославије и њеним учинком у Априлском рату. Разлоге за крајње неуспе-

²⁹ Ђорђе Станковић, „Право на памћење – немачко убијање Београда”, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2008), 153-177. Према Техничкој дирекцији Управе града Београда током бомбардовања Београда 1941. године потпуно је срушено 714 зграда, тешко оштећено 1888, а лакше 6615, што је чинило укупно 51% стамбеног фонда Београда. Осим стамбених разрушено је и 10 главних војних објеката и 44 државне установе, 39 научних, културних, просветних и здравствених објеката. Такође, уништена је целокупна инфраструктура града: водовод, електричне инсталације, канализација, топлана, саобраћајнице, железнички и трамвајски превоз, као и три велика јавна склоништа.

³⁰ Далибор Денда, „Југословенски тенкисти у Априлском рату”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2009), 78-96. Југословенска војска је пред рат располагала са укупно 117 тенкова (*Renault FT17*, *Renault Kégresse M28*, *Renault MR35* и *Skoda SID*). 78-88. У тенковским батаљонима југословенске војске налазило се укупно 43 официра, од којих је само 19 било специјализовано за службу у јединицама борних кола.

³¹ Д. Денда, „Југословенски тенкисти у Априлском рату”, 78-96.

шна дејства ових јединица у краткотрајном рату аутор је тражио у неспремности дела командног кадра (претежно хрватског порекла) да пружи већи отпор Вермахту, коришћењу механичке вуче у југословенским јединицама тешке артиљерије, недостатку механизације у комори и отежаном снабдевању. У завршним опсервацијама дошао је до закључка да је управо неприлагођеност вуче терену утицала на отежано кретање и маневрисање јединица југословенске тешке артиљерије, што је за последицу имало недовољну искоришћеност модерне ратне технике у сукобу са немачким оклопним јединицама.³²

О учешћу јединица V армије војске Краљевине Југославије у Априлском рату говори се у раду аутора Милоша Жикића под насловом *„Јединице V армије војске Краљевине Југославије у Априлском рату (8-9. април 1941)“*. Рад је настао као резултат проучавања и коришћења докумената Војног архива, објављених извора и литературе. У њему се истиче веома битна улога која је била додељена овој армији у одбрани земље с обзиром на то да је имала задатак да, у садејству са трупима Треће армије, брани источни фронт и омогући заузимање Албаније. Међутим, услед недовршене мобилизације и концентрације, V армија није имала довољно снаге да брани фронт од 400 километара који јој је био одређен ратним планом. Аутор закључује да је V армија, упркос поразу која је доживела током овог рата, располагала много већим потенцијалом и да је била у могућности да се супростави непријатељу да је била боље организована и распоређена.³³

О могућој одбрани јужног дела Краљевине Југославије писао је др Марко Милетић у свом раду *„Покушаји одбране источне Македоније у Априлском рату 1941. године“*, у којем је дат преглед војних операција на простору источне Македоније. У наведеном раду аутор настоји да апострофира значај овог простора за Краљевину Југославију који је представљао жилу куцавицу, везу са Грчком, а преко ње и осталим савезницима из Првог светског рата. Међутим, према ауторовим наводима, неочекивани напад Немачке на просторе Македоније, 6. априла, резултирао је падом Скопља, што је представљало преломан тренутак у Априлском рату, а уједно и најважнију стратегијску одлуку рата на Балкану. Неуспелу одбрану, узроке брзог слома и пораза војске Краљевине Југославије аутор је видео у недостатку модернизације, лошим ратним плано-

³² Д. Денда, „Моторизација тешке артиљерије у војсци Краљевине СХС /Југославије (1918–1941)“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2013), 126–144.

³³ Милош Жикић „Јединице V армије војске Краљевине Југославије у Априлском рату (8–9.април 1941)“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2015), 145–164. Командант V армије био је армијски генерал Владимир Цукавац.

вима, нерешеном националном питању, закаснелом проглашавању опште мобилизације и надасве надмоћности Немачке у односу на Југославију. Милетић на крају констатује да је немачка тактика „блиц крига“, која се заснивала на масовном бомбардовању и брзим продорима увежбаних оклопних јединица, била недостижна за југословенску војску и да је капитулација југословенске владе била неминовна.³⁴

Интерпретација документа под називом „Изјава армијског генерала Душана Симовића о учешћу у Априлском рату – проблеми анализе и тумачења“, Марка Милетића, међу последњим је радовима који се односе на Априлски рат. На основу необјављених извора из Војног архива, објављених извора и одговарајуће мемоарске и историографске литературе аутор критички анализира изјаву армијског генерала Душана Симовића³⁵ о његовом учешћу у Априлском рату. Детаљној анализи подвргнута су његова сведочења о склапању Уговора о пријатељству и ненападању са СССР-ом, као и о проблемима везаним за мобилизацију војске Краљевине Југославије. Тумачећи овај документ, Милетић посебно скреће пажњу на постојећу проблематику везану за коришћење историјских извора из прве руке, пре свега извора југословенске провенијенције који су масовно уништени у рату. Стога упућује на неопходност критичког коришћења извора другог реда, односно изјава, мемоара, сећања непосредних учесника рата, према којима треба бити посебно обазрив. Истовремено закључује да период од 1939. до 1945. године представља један од најсложенијих периода новије историје у историографији с обзиром на то да је о њему писано много, али је мало тога поткрепљено историјским изворима и историографским чињеницама. Као један од кључних разлога који су у том периоду довели до немогућности сагледавања процеса на југословенском простору Милетић наводи идеолошку оптерећеност.³⁶

Последњи чланак објављен у ВИГ-у током 2019. године бави се анализом пораза војске Краљевине Југославије у Априлском рату,

³⁴ Марко Милетић, „Покушаји одбране источне Македоније у Априлском рату 1941. године“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2015), 238-262.

³⁵ Марко Милетић, „Изјава армијског генерала Душана Симовића о учешћу у Априлском рату – проблеми анализе и тумачења“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2016), 173-189.

Душан Симовић је био армијски генерал који је обављао две кључне функције у држави. Био је председник владе од 27. марта и начелник Штаба Врховне команде до 14. априла 1941. године. Избегао је са владом у Лондон. Са места председника владе је смењен 1942. године. После рата се вратио у земљу.

³⁶ М. Милетић, „Изјава армијског генерала Душана Симовића о учешћу у Априлском рату – проблеми анализе и тумачења“, 179-196.

али из совјетске перспективе. Реч је о раду професора Филозофског факултета, др Александра Животића, под насловом „Совјетски војни изасланик у Београду о узроцима пораза војске Краљевине Југославије у Априлском рату 1941.“ Анализирајући до тада непознате и некористишћене совјетске изворе (Архив спољне политике Руске Федерације), пре свега совјетског војног изасланика у Београду генерала Александра Самохина, Животић је настојао да прегледно систематизује совјетске информације и анализе о стању југословенске војске и њених борбених квалитета уочи Другог светског рата. Сумирајући утиске о југословенској војсци и њеном поразу у краткотрајном судару са силама Осовине, аутор чланка је истакао да је генерал Александар Самохин узроке пораза видео у немогућности генерала Симовића да консолидује стање унутар саме владе, подвојености унутар националног корпуса, неразвијеној екстензивној привреди и војној индустрији, као и недостацима војске Краљевине Југославије који су се огледали у слабој припреми оружаних снага за вођење савременог рата, одсуству савремених ратних средстава, превазиђеним тактичким формама, слабо обученој резерви, појави петоклонаша и колаборациониста.³⁷

* * *

Може се закључити да је захваљујући свим публикованим радовима на страницама ВИГ-а, који су третирали различите сегменте и аспекте Априлског рата, омогућено његово студиозно истраживање и креирање свеобухватне слике као почетку Другог светског рата на територији Југославије. Истовремено, уприличено је и надограђивање постојећих научних сазнања о војсци Краљевине Југославије и њеном учешћу у овом рату, као важном инструменту југословенске спољне политике и друштва.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Објављени извори

Zbornik dokumenata, *Aprilski rat 1941. godine*, Urednik: Fabijan Trgo, Beograd: Vojnoistorijski institut, 1969.

Литература

Bjelajac, Mile. „Savska divizija u Aprilskom ratu 1941. godine“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 125-158.

³⁷ Александар Животић, „Совјетски војни изасланик у Београду о узроцима пораза војске Краљевине Југославије у Априлском рату 1941.“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2019), 144-166.

Божовић, Андрија. „Комски одред у рату априла 1941. године”. *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1954), 85-92.

Денда, Далибор. „Југословенски тенкисти у Априлском рату”. *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2009), 78-96.

Денда, Далибор. „Моторизација тешке артиљерије у војсци Краљевине СХС /Југославије (1918–1941)”. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2013), 126-144.

Димић, Љубодраг и Ђорђе Станковић. *Историографија под надзором. Прилози историји историографије I*. Београд: Службени лист СРЈ, 1996.

Думитров, Димитрије. „Борбена дејства првог ваздухопловног бомбардерског пука бивше Југословенске војске у априлу 1941. године”. *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1956), 82-92.

Egić, Obrad. „Jadranska divizija u ratu aprila 1941”. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3 (1970), 219-240.

Grbac, Vitomir. (prikaz), Aprilski rat 1941. godine. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1970), 322-326.

Kalpić, Anđelko. „Potapanje brodova u Klimnu i zaljevu Soline na otoku Krku aprila 1941. godine”. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3 (1983), 193-203.

Кнежевић, Раде. „Двадесети пешадијски пук Тимочке дивизије у Априлском рату 1941”. *Војноисторијски гласник*, бр. 3 (1960), 56-61.

Luštek, Miroslav. „Pripreme komunističke partije Slovenije za odbranu zemlje i dobrovoljci u Aprilskom ratu 1941. godine”. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1967), 39-54.

Mikić, Vojislav. „Vazduhoplovstvo u Aprilskom ratu 1941.” *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 85-123.

Милетић, Марко. „Покушаји одбране источне Македоније у Априлском рату 1941. године”. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2015), 238-262.

Милетић, Марко. „Изјава армијског генерала Душана Симовића о учешћу у Априлском рату – проблеми анализе и тумачења”. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2016), 179-196.

Milošević, Slobodan D. „Zarobljavanje vojnika Kraljevine Jugoslavije u Aprilskom ratu 1941. godine”. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 159-189.

Милошевић, Татјана. „Први светски рат на страницама Војноисторијског гласника”. У: *Први светски рат Србија, Балкан и Велике силе*. Уредник Миљан Милкић, Срђан Рудић, 55-71. Београд: Историјски Институт, Институт за стратегијска истраживања, 2015.

Милошевић, Татјана. „Геноцид Независне Државе Хрватске над српским народом у истраживањима Војноисторијског института”. У: *Други светски рат-75 година касније*. Уредник Далибор Денда, Бојан Димитријевић, Дмитар Тасић, 365-383. Београд: Институт за стратегијска истраживања, Институт за новију историју Србије, Институт за савремену историју Србије, Универзитет у Бањој Луци, 2021.

Ненезић, Драган. „Деоба Југословенског простора 1941. сукоб и компромис“. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (1995), 71-83.

Nenezić, Dragan. „Vojnoistorijski glasnik 1950-2000“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1-3 (2000), 19-26.

Odić, Slavko. „Окупација Босанске крајине у априлу 1941. године“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3 (1970), 199-217.

Поповић, Војин. „Империјалистички планови држава Тројног пакта према Југославији у Априлском рату 1941. године“. *Војноисторијски гласник*, бр. 3 (1964), 57-67.

Поповић, Светомир. „Операције Скадарског одреда и леве колоне Зетске дивизије априла 1941. године“. *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1955), 88-113.

Simović, Živimir. „Radio-Beograd na razmeđu mira i rata“. *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1 (1991), 191-223.

Станковић, Ђорђе. „Право на памћење – немачко убијање Београда“. *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2008), 153-177.

Степанчић, Мирослав: Велимир Терзић, *Југославија у Априлском рату 1941. године*. (Титоград: Графички завод, 1963.), *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (1964), 99-103.

Тасић, Дмитар и Миљан Милкић. *Преглед садржаја Војноисторијског гласника 1950–2010*. Београд: Институт за стратегијска истраживања, 2011.

Тасић, Дмитар. *Преглед садржаја Војноисторијског гласника 1981–2000*. Београд: Војна штампарија, 2003.

Vojnoistorijski glasnik, Sadržaj 1950–1980. Београд: Štamparija „Vesti“, Titovo Užice, bez godine izdanja, 104-126.

Зеленика, Милан. „О операцијама у Југославији априла 1941. године“. *Војноисторијски гласник*, бр. 4 (1951), 198-227.

Животић, Александар. „Совјетски војни изасланик у Београду о узроцима пораза војске Краљевине Југославије у Априлском рату 1941.“ *Војноисторијски гласник*, бр. 1 (2019), 144-166.

Жикић, Милош. „Јединице V армије војске Краљевине Југославије у Априлском рату (8–9. април 1941) “. *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2015), 145-164.

Жикић, Милош. „Тимочка дивизија у Априлском рату 1941. године.“ *Војноисторијски гласник*, бр. 1(2016), 145-165.

Dr. Tatjana Milošević, Research Fellow
Strategic Research Institute, University of Defense
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: tatjana74.milosevic@gmail.com

THE APRIL WAR ON THE PAGES OF THE MILITARY HISTORICAL REVIEW

(Summary)

Systematic research and studies of the April War as a phenomenon of World War II have started taking into account its importance and significance in the Yugoslav historiography. The first steps forward and contributions were research papers of individuals that were published in the distinguished scientific magazine Military Historical Review (MHR). The analysis of the published papers has enabled to discover and understand the causes and consequences of the rapid fall and capitulation of the Yugoslav Government in this short-term war. At the same time all the factors that had influenced the breakdown of the Yugoslav military forces were the processes and division of the country into the occupation zones. The authors have tried to present, explain and interpret the events by using available archival documents and relevant literature. The Military Historical Institute has published the Collection of Documents on the April War 1941, thus contributing significantly to the advancement in understanding the causes of the Kingdom of Yugoslavia's defeat. The skillfully arranged documents from this Collection represent the priceless wealth of documents considering the importance, diversity and number of documents in it. Following this, it can be concluded that the MHR has enabled thorough the research of the April War as the beginning of World War II in Yugoslavia its comprehensive understanding.

KEY WORDS: April War, army, Germans, occupation, prisoners, defeatism, bombing, destruction, capitulation